

SZIGORÚ KRITIKAI VIZSGÁLÓDÁS

KÉZAI KRÓNIKÁJÁRÓL ÉS SZÜCS JENŐ ELEMZÉSÉRŐL

KLANICZAY GÁBOR

Molnár Péter:

Kézai Simon „hun–magyar alkotmánytana”

Egy elképzelés vélt és valós külföldi forrásai, hazai fogalmi háttere és politikai közege

Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2023., 686 oldal, 5900 Ft

KÉZAI ÉRDEKESSÉGE

Mi teszi érdekessé Kézai Simon krónikáját¹ a magyar történeti gondolkodás számára? Mindenekelőtt a hun–magyar rokonság első részletes középkori megfogalmazása, amit az 1272 táján író Kézai színes történelmi mítosszá kerekített: Hunor és Magor csodaszarvas-vadászata, Attila „első honfoglalása”, diadalmas hadjáratai, drámai szembekerülése öccsével, a városalapító Budával, Csaba királyfi sorsa Attila halála után.² A világhódító harcos hunoktól vett eredet a következő évszázadokban a magyar nemzeti identitás alappillére lett. A késő középkori krónikák Attilát tekintették az első magyar királynak, az ő „Isten ostroma” jelzője egyúttal felmentő analógiát kínált az Európát végigpusztító X. századi magyar kalandozások értékeléséhez. A hunoktól örökölt harci virtus pedig később új funkciót kapott a tatárok, majd a törökök elleni harcokban formálódó „kereszténység védőpajza” tudatban.³

Ezt a nemzettudatot sokként érte a finnugor nyelvrokonság felfedezése: Sajnovics János 1770-ben publikált teóriájában „Habsburg ármányt” láttak,

és Kézai krónikáját egy bő évtizeddel később hangsúlyos ellenérvként jelentették meg először nyomtatásban. A XIX. századi magyar kultúra elutasította a „halszagú rokonságot”. A nyelvészek „ugor–török háborút” vívtak egymással, az ázsiai „őshaza” felkutatására expedíciók indultak, Arany János lenyűgöző „Hun trilógiában” foglalta eposzba a Kézainál olvasható történeteket, Ipolyi Arnold bedolgozta őket a néprajztudományt megalapozó *Magyar mythológiába*.⁴ A XX. századi turanizmus és a szélsőjobboldali nacionalista mozgalmak napjainkig napirenden tartották a hun–magyar rokonság kérdését,⁵ melynek bizonygatása újabban szinte aktuálpolitikai célkitűzéssé emelkedett.⁶

A hun–magyar rokonság (sőt: azonosság) eredetmítoszáról a XX. századi történeti kutatások részletesen feltárták, hogy hasonló középkori konstrukció, mint a francia vagy angol krónikások történetei népük trójai eredetéről; a csodaszarvasmonda körüli motívumok jól azonosíthatók a népvándorlás kori legendák világában.⁷ A Kézai Simon krónikájának körüli történészviták azonban nem korlátozódtak a hun-történet tárgyalására. Kézai azzal, hogy azonos nép történeteként tárgyalta a hunok európai hódításait és a magyarok honfoglalását, nem csak a Kárpát-medence meghódításának (Anonymustól átvett) legitimációjára törekedett. Egyúttal lehetőséget teremtett magának, hogy a hunok (elképzel) társadalmi és hatalmi berendezkedését leírva kifejezést adjon a XIII. század végi Magyarországra vonatkozó elképzeléseinek. A hun-történetre Kézainál valóságos politikai teória épül. A krónikából

1 ■ Kézai Simon: *A magyarok cselekedetei*. Ford. Bollók János. In: Anonymus: *A magyarok cselekedetei* – Kézai Simon: *A magyarok cselekedetei*. Utószó, jegyzetek, Veszprémi László. Osiris, Bp., 1999. 87–154. old.; *Simonis de Kéza Gesta Hungarorum* – *Simon of Kéza, The Deeds of the Hungarians*. Ed. by László Veszprémi and Frank Schaer. CEU Press, Bp., 1999.

2 ■ Domanovszky Sándor: *Kézai Simon mester krónikája*. Bp., 1906.; Hóman Bálint: *A magyar hun-hagyomány és a hun monda*. Studium, Bp., 1925. (újranomva: Attraktor, Máriabesnyő–Gödöllő, 2003.); Németh Gyula (szerk.): *Attila és hunjai*. Magyar Szemle Társaság, Bp., 1940. (repr. Akadémiai, Bp. 1986.); Horváth János, ifj.: *A hun-történet és szerzője. Irodalomtörténeti Közlemények*, 67 (1963), 446–476. old.; Bozóky Edina: *Attila. A hun király és legendái*. Kossuth, Bp., 2015.

3 ■ László Szőrényi: *Attila's Image in the Poetry and Historiography of the Central European Baroque*. In: *Attila. The Man*

and His Image. Eds. Franz H. Bäuml – Marianna Birnbaum. Corvina, Bp., 1993. 99–105. old.

4 ■ Pusztay János: *Az „ugor–török háború” után. Fejezetek a magyar nyelvhasználat történetéből*. Nap, Bp., 1977.; Vásáry István: *Magyar őshazák és magyar őstörténetek*. Balassi, Bp., 2008.; Mikos Éva: *Árpád pajza: A magyar honfoglalás-hagyomány megszerkesztése és népszerűsítése a XVIII–XIX. században*. L'Harmattan, Bp., 2010.; Klaniczay Gábor: *A keleti származás tudata a 19. századi Magyarországon. Mozgó Világ*, 46 (2020), 2. szám, 15–26. old.

5 ■ Ablonczy Balázs: *Keletre magyar! A magyar turanizmus története*. Jaffa, Bp., 2016.

6 ■ Kolozsi Ádám: *Hunok vagyunk vagy avarok, ez a kérdés, válasszatok!* *Index*, 2018. március 7. https://index.hu/tudomany/tortenelem/2018/03/17/hunok_vagyunk_vagy_ava-rok_ez_a_kerdes_valasszatok/ letöltve 2023. október 20.

kiolvasható, hogy már a hunok idején létezett egyfajta „alkotmány”, amely szerint a „nemzetet” (*natio*) alkotó szabad harcosok közösségének (*communitas*) joga van beleszólni a hatalom kérdéseibe, a vezetők választásába.

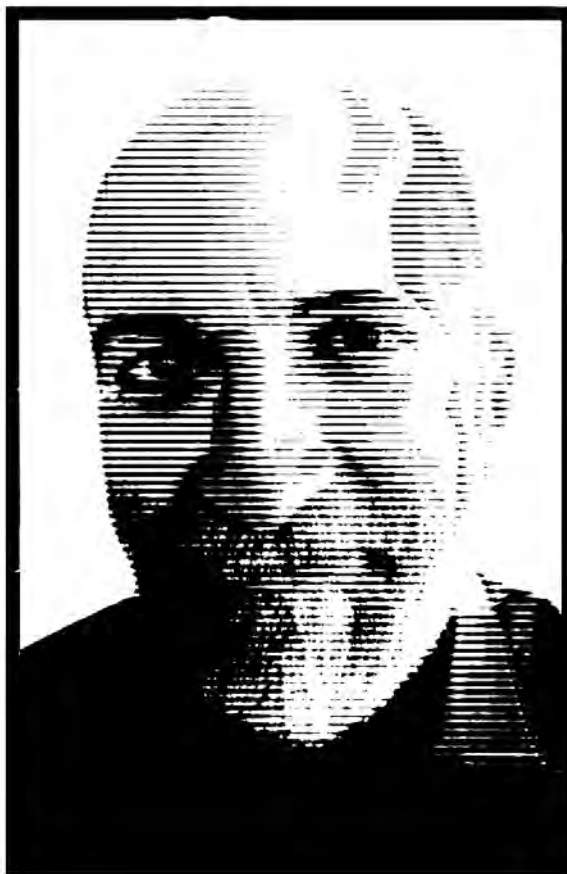
Váczy Péter ezt az állítást a „népfelség” elvének magyarországi felbukkanásaként értelmezte, Kézai-ban pedig a XIII. század második felében formálódó köznemesség ideológiáját vélte felismerni.⁸ Gerics József azt boncolgatta, hogyan viszonyult e gondolat a rendiség intézményének kialakulásához.⁹ Egy másik fontos kérdés a krónikában a társadalmi egyenlőtlenségre, a szolgaság eredetére adott magyarázat. Minthogy Kézai korában nemcsak a hódítás során leigázott „idegenek”, hanem a *natio*-hoz tartozó magyarok is voltak jobbágyokban, választ igényelt, hogy az utóbbiak miért kerültek ki a *communitas* köréből.

A feleletet e kérdésekre három irányból keresték a történészek. Első lépésként azonosítani próbálták Kézai krónikájának magyarországi forrásait. Mindenekelőtt azt, hogy dokumentálható-e valamilyen népvándorlás kori, kereszténység előtti, „ősi” hagyomány a hun–magyar azonosságról, vagy ez az elképzelés mindenestől a középkori krónikások invenciója. És ha az utóbbi a helyzet, a hun-történet és a hozzá kapcsolt politikai teória teljes egészében Kézai alkotása-e, vagy számos részlete a krónikaíró elődöktől került hozzá? Konkrétabb megfogalmazás-

ban: a XI. századtól kezdve folyamatosan írt és átírt ősgeszta, amelyet a XIV. századi kéziratokban fennmaradt krónikakompilációk örökítettek át a *Képes Krónika* szövegébe,¹⁰ magába foglalja ugyanennek a hun-történetnek számos elemét – vajon Kézai merített az ősgeszta szövegéből, azon belül elsősorban a krónikát előtte egy évtizeddel, V. István korában átdolgozó Ákos mester, óbudai prépost változatából,¹¹

vagy pedig a XIV. század eleji kompilátorok vették át mindezt Kézai krónikájából? Kézai ismerte és használta Anonymusnak a XIII. század elejére keltezett *Gesta Hungarorum*-at,¹² de szövegszerű egybevetés szükséges annak kiderítésére, hogy pontosan mit vett át tőle. Mindezek a kérdések Kézai értékelését a magyar medievisztika egyik központi, máig sűrűn vitatott, ágas-bogas problémarendszerébe, a krónikakutatásba ágyazták.¹³

Kézai művének értékeléséhez a másik út a külföldi források azonosításán keresztül vezetett: milyen hatással volt Kézai politikai elképzeléseire és társadalomképére a bolognai egyetemi tanulmányai során megismert római jog és az itáliai *commune*-kormányzatok mintája,¹⁴ eljutottak-e hozzá a kor skolasztikus gondolkodásának Arisztotelészen alapuló új politikai teóriái, mindenekelőtt legfőbb képviselőjüknek, Aquinói Tamásnak a gondolatai?¹⁵ Hatott-e rá a kor francia jogrendje, amelyet valószínűsíthető franciaországi utazása során ismerhetett meg?¹⁶

7 ■ Györffy György: *Krónikáink és a magyar őstörténet. Régi kérdések – új válaszok*. Balassi, Bp., 1993. [1948], 126–151., 188–193. old.

8 ■ Váczy Péter: A népfelség elvének magyar hirdetője a XIII. században: Kézai Simon. In: *Emlékkönyv Károlyi Árpád születése nyolcvanadik fordulójának ünnepére*. 1933. október 7. Sárkány-Nyomda Rt., Bp., 1933. 548–563. old.

9 ■ Gerics József: Adalékok a Kézai-krónika problémáinak megoldásához. *Annales Universitatis Scientiarum Budapestensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio historica* I. (1957), 106–134. old.

10 ■ *Képes Krónika*. Ford. Bollók János. Osiris, Bp., 2004.; *Chronica de gestis Hungarorum e codice picto saec. xiv. The Chronicle of the Deeds of the Hungarian from the Fourteenth-Century Illuminated Chronicle*. Ed. and trans. by János M. Bak, László Veszprémy, with a Latin text by Ibolya Bellus,

CEU Press, Bp. – New York, 2018.

11 ■ Györffy: *Krónikáink és a magyar őstörténet*, 137–146., 188–201. old.; Mályusz Elemér: *Az I. István-kori gesta*. Akadémiai, Bp., 1971.

12 ■ Anonymus: *A magyarok cselekedetei*.

13 ■ Györffy: *Krónikáink és a magyar őstörténet*; Kristó Gyula: *A történeti irodalom Magyarországon a kezdetektől 1241-ig*. Argumentum, Bp., 1994.; Veszprémy László: *Történetírás és történetírók az Árpád-kori Magyarországon*. Line Design, Bp., 2019.

14 ■ Horváth János, ifj.: *Árpád-kori latin nyelvű irodalmunk stílusproblémái*. Akadémiai, Bp., 1954. 374–382. old.; Gerics: Adalékok; uő: *Korai rendiség Európában és Magyarországon*. Akadémiai, Bp., 1987.

15 ■ Váczy: A népfelség, 557–559. old.

16 ■ Eckhardt Sándor: A pannóniai hun történet keletkezése. *Századok*, 61–62 (1927–1928), 465–491, 605–632. old.

Mindezekkel párhuzamosan a történeti elemzés harmadik útja annak tisztázása, hogyan kapcsolódott Kézai Simon hun–magyar mondanaköre, alkotmánytana, társadalomképe saját kora társadalmi valóságához: valóban a formálódó és politikai képviseletre törekvő köznemesség szószólóját kell-e látnunk benne,¹⁷ vagy pedig a nomád tradíciókkal kacérkodó IV. (Kun) László hűséges udvari krónikását? Hogyan befolyásolta Kézai nézeteit saját közvetlen családi és társadalmi környezete?

Ezekre a kérdésekre kereste a választ az addigi történészviták „csúcspontja”, Szűcs Jenő 1973-ban megjelent tanulmánya: *Társadalomelmélet, politikai teória és történetsszemlélet Kézai Gesta Hungarorumában. A nacionalizmus középkori genezisének történeti alapjai*,¹⁸ mely mintegy bombaként robbant ebben a szélesebb magyarországi közvéleményt is foglalkoztató történetírói vitasorozatban. A korábbi tanulmányok eredményeit jelentősen kiegészítve, újabb filológiai érveket sorakoztatott fel amellett, hogy a hun-történet Kézai saját alkotása. Pontosította a skolasztikus politikai teóriák Kézai krónikájában felismerhető kategóriáit, és elhelyezte őket a kortárs európai eszmétörténetben. A szolgátság eredetéről Kézainál olvasható magyarázathoz (miszerint a kötelező hadba vonulást megtagadók kerültek ebbe a sorba) új lehetséges francia forrásokat tárt fel a Nagy Károly legendakörhöz kapcsolódó lovagregényekben, illetve a Kézaival egykorú francia jogász, Philippe de Beaumanoir *Coutumes de Beauvaisis* elnevezésű szokásgyűjteményében. A korábbi Kézai-viták meglátásaira építve pontosabban rekonstruálta a krónikából kiolvasható idealizált társadalomképet és politikai struktúrát: a hun–magyar társadalmat összefogó, saját vezetőinek megválasztására (és visszahívására) jogosult *communitas* elképzelését, rámutatva, hogy Kézai ezt egyúttal a korában kikristályosodni kezdő nemzet (*natio*) fogalmával ötvözte. Nemcsak a hun–magyar eredetmítosz megalkotásával járult tehát hozzá Kézai a magyar nemzeti tudatnak a késő középkorban felívelő gondolatköréhez, hanem a XIII. század végi európai politikai gondolkodás kategóriáinak (s köztük a *natio* fogalmának) kora magyar társadalmára vonatkoztatásával is.

Molnár Péter azzal kezdi könyvét, hogy munkája keretétül „Szűcs Jenő tanulmányának főbb tézisei (illetve azok bírálata) szolgálnak”. „Leginkább jeles elődünk nagy Kézai-tanulmányát újraértékelve juthatunk ugyanis el a *gestairó* politikai gondolkodásának a korábbiaknál pontosabb feltárásáig.” (10. old.) Ez a mondat nem pusztán a könyvben ígért elemzés kiindulópontját jelöli meg, valójában egy meglepő súlyú, 685 oldalas és több ezer lábjegyzettel alátámasztott, minuciózus historiográfiai elemzéssel egybeszőtt történeti vitairat szokatlanul rafinált struktúráját jelenti be. Molnár Péter nemcsak a Kézai Simon krónikájával kapcsolatos kérdésekre keresi a választ: ugyanilyen intenzitással foglalko-

zik Szűcs Jenő történetírói teljesítményének és a rá érkező szakmai és ideológiai reakcióknak a kritikai értékelésével is.

A KÉZAI-TANULMÁNY SZŰCS JENŐ ÉLETMŰVÉBEN

Szűcs Jenő a XX. századi magyar középkorkutatás kiemelkedő képviselője. A kortárs vitákban markáns álláspontot foglalt el, életművét már életében jelentős kultusz övezte, nézeteit korai halála (1988) óta is folyamatosan vitatják.¹⁹ Molnár Péter könyve ehhez a sorozathoz csatlakozik, nem kis ambícióval: Szűcs Jenő Kézai-tanulmányának „részben cáfolatát, részben kiegészítést-javítást” célozza (59. old.). Mielőtt azonban hozzálátna, pontos, részletekbe menő historiográfiai áttekintést kínál arról, milyen utat tett meg Szűcs Jenő történetíróként, mielőtt Kézai krónikájának elemzéséhez látott volna.

Bemutatja, hogy a levéltárosként és a középkori magyar városok gazdaság- és társadalomtörténetének szakértőjeként induló Szűcs Jenő, miután 1960-ban az MTA Történettudományi Intézetébe került, az 1956-os forradalom utáni ideológiai átrendeződésbe illeszkedő, Molnár Erik által elindított „nemzetvitához” kapcsolódva fordult a nemzetfogalom középkori eszmétörténeti előzményeinek vizsgálatára felé. Figyelemes, újszerű leírást olvashatunk a könyvben arról, hogy Szűcs, aki e vita során a történetírás „nemzeti látószögének” legkövetkezetesebb bírálója lett, valójában önálló, kritikus álláspontot alakított ki igazgatójával, Molnár Erikkal szemben is (60–66. old.). Az intézeti belső viták jegyzőkönyveit és az egyéni visszaemlékezéseket áttekintve, Szűcs Jenő egymásra épülő tanulmányainak tematikáját elemezve Molnár Péter végigköveti, hogyan formálódott a hetvenes évek elejére Szűcs Jenő munkásságában egy négykötetes szintézis terve, amely a középkori nemzeti tudat sok évszázados formálódását mutatta volna be a „gentilizmus”, vagyis a barbár etnikai tudat megnyilvánulásaitól a kereszténységre térés változásain át a késő középkori patriotizmus kibontakozásáig.

17 ■ Váczy: A népfelség, 556–557. old.

18 ■ Századok, 107 (1973), 569–643, 823–878.

19 ■ Gyáni Gábor: Szűcs Jenő, a magányos történetíró. *Forrás*, 40 (2008), 6. szám, 3–18.; Gábor Gyáni – Gábor Klaniczay – Balázs Trencsényi: Introduction: Reading and Rereading Jenő Szűcs. In: Jenő Szűcs: *The Historical Construction of National Consciousness. Selected Writings*. Eds. Gábor Klaniczay, Balázs Trencsényi, Gábor Gyáni. CEU Press, Bp. – Vienna – New York, 2022. 1–23. old.

20 ■ Szűcs Jenő: *A magyar nemzeti tudat kialakulása. Két tanulmány a kérdés előtörténetéből*. JATE, Szeged, 1992. Vö. Klaniczay Gábor: Félbemaradt vizsgálódás a „nép” és a „nemzet” őstörténetéről. *Holmi*, 6 (1994), 631–636. old.

21 ■ Szűcs Jenő: *Vázlat Európa három történeti régiójáról*. Magvető, Bp., 1983. (A tanulmány először 1981-ben, a szamizdat *Bibó-Emlékkönyv*ben jelent meg.)

22 ■ Ebből is posztumusz publikáció lett: Szűcs Jenő: *Az utolsó Árpádok*. S. a. r. Engel Pál. História, Bp., 1993.; Vö. Klaniczay Gábor: Utolsó Árpádok és utolsó kéziratok. *Budapesti Könyvszemle / BUKSZ*, 6 (1994), 321–326. old.

23 ■ Szűcs Jenő: *Nemzet és történelem. Tanulmányok*. Gondolat, Bp., 1974. 413–555. old.

E tervezett mű harmadik kötetében kívánt foglal-
kozni Szűcs Jenő Anonymus és Kézai krónikáinak
eszmétörténeti és társadalomtörténeti elemzésével. A
kandidátusi disszertációként megvédett, nem teljesen
befejezett, és csak halála után, Zimonyi István gon-
dozásában megjelentetett *Gentilizmus-monográfiát*²⁰
követően a Kézai-tanulmány lett e *magnum opus* első,
részletesen kidolgozott, lábjegyzetekkel dokumentált
része. Minthogy pedig Szűcs Jenő a nemzettudat-
tal foglalkozó nagymonográfia tervét más tematikák
(Európa történeti régiói²¹ és a „tíz-kötetes” magyar
történeti szintézis XIII. századi része²²) vonzá-
sa, illetve kötelezettsége miatt félretette, a Kézai-tanul-
mány önállóan, a nemzet-kérdés több részaspektusát
megvilágító *Nemzet és történelem* című tanulmánykö-
tet egyik fejezeteként lett szélesebb körben ismert.²³

Molnár érdekes áttekintést ad azokról a reakci-
ókról, amelyek Szűcs Jenő Kézai-tanulmányára és
munkássága egészére születtek. Bemutatja, milyen
jelentős tekintélye lett a szakmai és a szélesebb
értelmisségi körökben, noha csak élete utolsó éve-
iben engedték az egyetemi oktatás közelébe. Nem
hiányoztak azonban az ellenséges hangok sem. A
szakmán kívülről, 1975-ben érkezett egy gyűlölkö-
dő vitairat Sebestyén László tollából *Kézai Simon
védelmében* címmel, amely azzal vádolta Szűcs Jenőt,
hogy meggyalázta „népünk hiteles eredetokmányát”,
„megtiporta” „a hun-magyar ügyet” és „odavetette
martalékul egy nemzetközi szaktestület továbbta-
posó lábai elé”.²⁴ E pamflet egy minisztériumi hát-
terintézményben történő publikációját Molnár Péter
meggyőzően hozza összefüggésbe a késő kádári ren-
dszer 1973–74-es „ideológiai felfordulatával”, mely
a nacionalista történelemszemlélet „túlzott” bírálót,
így Szűcs Jenőt is, félig-meddig „ellenzéki” pozíci-
óba szorította (69–71. old.) – lehetséges, hogy ezért
is fordult kutatói érdeklődése a nyolcvanas években
más tematika felé.

A történész szakmán belül a barát és pályatárs
Györffy György nagyrészt elfogadta Szűcs Jenő rész-
ben őt korrigáló nézeteit, helyenként azonban fenn-

tartotta korábbi álláspontját.²⁵ Kristó Gyula viszont
1997-ben, *A magyar nemzet megszületése* című könyvé-
ben meglepően éles kritikával illette Szűcs Jenő meg-
állapításait.²⁶ Molnár Péter részletesen foglalkozott e
polémiával és a Szűcs Jenő téziseit érő további, közel-
múltbeli bírálatokkal – ezekre még alább visszatérek.
Előbb azonban nézzük, mi mindent sorakoztat fel
Molnár Péter sok száz oldalas kritikai értékelésében,
mely az általam ismert legrészletesebb vitairomány
a magyar középkorkutatás egyik központi területén.

KÉZAI TEÓRIÁINAK NYUGATI FORRÁSAI

A történész szakma az elmúlt években már értesült
arról, hogy a középkori skolasztikus politikai elmé-
let szakértője, Molnár Péter²⁷ kritikai vizsgálódásba
kezdett Szűcs Jenő és Kézai Simon francia források
tárgyában.²⁸ A *Századok*ban publikált két, figyelemre
méltó tanulmányt, melyek most átdolgozva bekerül-
tek a könyv *Studia Kezaiana* címet viselő központi
részébe. Bevezető olvasmányként, *Prolegomena* cím-
mel eléjük illesztette három, korábban ugyancsak
megjelent esettanulmányát, melyek konkrét példák-
on mutatták be, milyen formában (és milyen kevés-
sé) juthattak el a skolasztikus gondolkodás újdonságai a
XIII. század végi Magyarországra.

Első példája a XIII. századi ciszterci szerző,
Limoges-i János, a *Morale Somnium Pharaonis* című
népszerű uralkodótükör szerzője, akit a magyar
középkorkutatás évtizedeken át tévesen azonosított
egy azonos nevű zirci apáttal, munkásságát a XIII.
századi magyar egyházi kultúra részeként tartva szá-
mon. Ezt Molnár Péter meggyőzően cáfolja (20–24.
old.), és mellelleg elhelyezi a szerzőt és műveit a
XIII. századi párizsi egyetem sűrű rendi és teológiai
konfliktusrendszerében. A második esettanulmány
tárgya Engelbert admonti apát *De regimine principum*
című, 1290 körül írt értekezése, amelyben az akkor
újonnan népszerűvé vált arisztotelészi politikai teória
szerinti *regimen mixtum* példájaként Magyarországról
ír a szerző egy fél bekezdést. Felvetődhet a kérdés,
hogy itt a III. András korában kialakuló „korai ren-
di” kísérlet lehetett a szerző inspirációja, de Molnár
Péter rámutat a stájer bencés Engelbert helyi ismere-
teinek hiányára, s arra, hogy a leírás csupán szöveg-
szerűen ismétli a közismert definíciókat. A harmadik
esettanulmány az ún. „Pécsi egyetemi beszédek”,
hivatkozásai foglalkozik. A valószínűleg a budai
domonkos studium generale környezetében készült
prédikációgyűjtemény Szent István ünnepére írt
beszédekben a skolasztikus utalásokat átfésülve Mol-
nár Péter megvizsgálja „az arisztotelészi inspirációjú
politikai elmélet lehetőségeit Magyarországon, a 13.
század második felében” (49. old.). Az eredmény
elég negatív: a budai domonkos szerző nem ismer-
te Moerbekei Vilmos és Robert Grosseteste Ariszto-
telész-fordításait.

E három esettanulmány kellően szkeptikus-
sá teheti az olvasót, hogy mennyire hihetjük el a

24 ■ Sebestyén László: *Kézai Simon védelmében*. MÉM Stat. és Gazdaságelemző Központ sokszorosító üzeme, Bp., 1975. 141. old.; A vitairat azóta további három kiadásban is megjelent (1976, 1997, 2000.) A pamfletre Szűcs megfogalmazott egy magvas, rövid választ, amelyet azonban nem jelentetett meg; csak halála után publikálták: Szűcs Jenő: Egy vitairatról. *Buda-pesti Könyvszemle / BUKSZ*, 15 (2003), 307–313.

25 ■ Györffy: *Krónikáink és a magyar őstörténet*, 188–201. old.
26 ■ Kristó Gyula: *A magyar nemzet megszületése*. Agapé, Szeged, 1997.

27 ■ Molnár Péter: Saint Thomas d'Aquin et les traditions de la pensée politique. *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Âge*, 69 (2022), 67–113. old.; uő: A plenitudo potestatis fogalom használatának kezdetei a világi uralkodóknál (XIII. szá-
zad). In: *Hatalom, legitimitáció, ideológia. Történeti tanulmányok*. Szerk. Gedő Éva – Horváth Emőke. L'Harmattan, Bp., 2007. 68–82.

28 ■ Molnár Péter: Olvasa-e Kézai Simon mester Aquinói Szent Tamást? *Századok*, 148 (2014), 427–441. old.; uő: A magyar jobbágyság eredete Kézai Simon szerint. Az értelmezés lehetőségei és zsákcái. *Századok*, 151 (2017), 575–606., 713–742. old.

skolasztikus tanítások jelenlétét Kun László udvari klerikusának a krónikájában. Ezek után Molnár Péter könyvének első Szűcs Jenővel polemizáló fejezete – *Olvasta-e Kézai Simon mester Aquinói Szent Tamást?* – erre egyértelmű nemmel felel. A Váczy Pétertől származó meglátást, aki a tamási „népfelség tanát” vélte felismerni Kézai megfogalmazásaiban – és amit Eckhart Ferenc, Mályusz Elemér és Kristó Gyula is támogatólag átvett tőle, anélkül, hogy „magának Tamásnak a műveit – e célból legalábbis – kézbe vették volna” (76. old.), továbbá a Váczy által Kézai Simon és Aquinói Tamás nézetei között felsorolt – felszínes vagy félreértésen alapuló – párhuzamokat Molnár Péter több lapon át megsemmisítő kritikával zúzza szét (76–79. old.), majd eljut oda, hogy Szűcs Jenő tanulmánya ezen valóban továbblépett, és elsőként szembesítette Kézai nézeteit a párizsi magiszter konkrét szöveghelyeivel, ami Molnárnál a Váczy „népfelség”-felvetésével kapcsolatban kritikus állásponthoz vezetett. Ugyanakkor felismerni vélte Aquinói Tamás hatását egy másik gondolatkörben, a Kézai krónikájának 7. és 26. fejezetében olvasható „hun-magyar alkotmánytan” *communitas* terminusaiban.

Sajnos ezzel is problémák vannak. Pontos utánjárással Molnár Péter kiderítette, hogy Szűcs Jenő sem tanulmányozta közvetlenül Tamás műveit, a *locus*okra tévesen vagy hiányosan hivatkozott, a bizonyítékként felsorolt Tamás-idézetek túlnyomórészt a Szűcs Jenő által használt német jogtörténész, Otto von Gierke²⁹ és az ő tanait továbbfejlesztő Walter Ullmann³⁰ munkáiból származnak. (Érdeemes figyelmesen tanulmányozni Molnár Péter figyelemre méltó megjegyzésekkel fűszerezett, epikus hosszúságú lábjegyzeteit! – például 79–83. old. 29, 35, 43 jegyzet.) Ami azonban ennél fontosabb: Aquinói Tamás nézeteinek Kézai Simonra gyakorolt közvetlen hatását az alaposabb szövegszerű vizsgálat nem igazolja. Bár az Arisztotelészre támaszkodó skolasztikus politikai gondolkodás bizonyos morzsái eljuthattak a XIII. század végi közép-európai klerikusokhoz, Aquinói Tamás közvetlen ismerete még a hozzá legközelebb álló domonkosoknál sem mutatható ki – erről tanúskodott a *Prolegomena* fejezet három esettanulmánya is.

A Szűcs-bírálat következő fejezete Kézai Simon társadalomelméletének francia forrásvidékét „veszi górcső alá”. Címe: *A magyar jobbágyság eredete Kézai Simon szerint: az értelmezés lehetőségei és zsákutcai*. Kézai kétféle magyarázatot ad arra, miért kerültek sokan szolgai státusba. A Pannóniát elfoglaló magyarok az életben hagyott idegen foglyokat a római jog (*ius gentium*) szerint szolgaságra vetették, és ugyanez a sors várt a *communitas* hadba hívó *edictum*át figyelmen kívül hagyókra a *lex Scitica* szerint. Míg az első csoportra vonatkozó római jogi forrásokat a korábbi Kézai-kutatás részletesen megvizsgálta, a második indoklásra – mint fentebb már utaltam rá – Szűcs Jenő tanulmánya hozott megvilágító francia párhuzamokat.

A Szűcs által fellelt „francia szállal” azonban számos probléma van, mutatta ki Molnár Péter. A francia hatás feltételezése Eckhardt Sándornál bukkant fel először, aki Kézainak Attila hadjáratairól adott elbeszélésében említett földrajzi nevekből arra a következtetésre jutott, hogy Kézainak járnia kellett francia földön.³¹ Szűcs Jenő ezen a nyomon elindulva kezdett francia irányban vizsgálódni. A Marc Bloch munkáiban olvasható utalások hívták fel a figyelmét két, Nagy Károly hispániai hadjárataival foglalkozó francia *chanson de geste*-re (*Gui de Bourgogne*, *Renart le Contrefait*), melyekben a katonai szolgálatot megtagadók Károly azzal fenyegeti meg, hogy jobbágysorba kerülnek. Molnár Péter pontosabb, szövegszerű és az irodalmi-filológiai motívumokat végigkísérő elemzése azonban kétségbe vonja, hogy e két mű – és a bennük megemlített szankciók – reprezentálhatnák a XIII. századi francia lovagi epika „egészét”, mint azt Szűcs Jenő állította. Ugyanennek a hadba vonulást elkerülőkre kirótt szankciónak egy másik fontos példáját Szűcs Jenő a neves francia jogász, Philippe de Beaumanoir szokásjoggyűjteményében lelte fel, elgondolkodtató szövegszerű párhuzamokat idézve a *Coutumes de Beauvaisis* és Kézai szövegéből. Molnár Péter először is felhívja a figyelmet arra – a Szűcs Jenő által is ismert – tényre, hogy a két mű szinte egyidejű keletkezése (1280–83 táján) teljesen kizárja, hogy Kézai ismerhette volna ezt a francia földön (később) elterjedt jogszokásgyűjteményt. Ezután részletesen sorra veszi az eredendő hatalomátruházásról és a szolgaság eredetéről a két műben olvasható kijelentések állítólagos szerkezeti hasonlóságát; a mérleg nyelve itt inkább a különbözőségek felé billen.

Szűcs Jenő magyarázatát cikke megjelenése után több bírálat is érte, ezekről Molnár Péter az *Újabb utak és tévutak* alcím alatt számol be. Gerics József korábbi megállapításait fenntartva ismét sikra szállt amellett, hogy a katonaságot megtagadók szolgasággal büntetésének gondolata nem francia határból, hanem kizárólag a római jogból származik.³² (Molnár Péter megjegyzi, hogy Gerics itt „a jogászok csólapításának, pontosabban ahistorikus szemléletmódjá-

29 ■ Otto von Gierke: *Das deutsche Genossenschaftsrecht I–IV*. Weidmann, Berlin, 1868–1913.

30 ■ Walter Ullmann: *Principles of Government and Politics in the Middle Ages*. Methuen, London, 1961.

31 ■ Eckhardt: A pannóniai hun történet.

32 ■ Gerics József: Krónikáink és a III. András kori rendi intézmények friuli-aquileiai kapcsolatairól. *Filológiai Közöny*, 21 (1975), 309–325.

33 ■ Györffy: *Krónikáink és a magyar őstörténet*, 188–193. old.; Csáky Judit: A középkori magyar történeti hagyomány mesés elemei Albericus Trium Fontium krónikájának tükrében. *Fons*, 19 (2012), 435–462.

34 ■ Gerics József: Az Aranybulla ellenállási záradékának értelmezéséhez. In: *Ünnepi tanulmányok Sinkovics István 70. születésnapjára*. 1980. augusztus 19. ELTE, Bp., 1980. 99–108. old.

35 ■ Szűcs Jenő: Az 1267 évi dekrétum és háttere. Szempontok a köznemesség kialakulásához. In: *Mályusz Elemér Emlékkönyv. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok*. Szerk. H. Balázs Éva, Fügedi Erik, Maksay Ferenc. Akadémiai, Bp., 1984.

nak áldozata lett” – 108. old.) A szolgáltság eredetét magyarázó francia források sorát Veszprémy László a Nagy Károly-mondakör további képviselőivel bővítette: rámutatott, hogy ez a gondolat felbukkan a Pszeudo-Turpinus krónikájában és a frank uralgó (állítólagos) szentföldi hadjáratáról beszámoló *Descriptio* elbeszéléseiben. (Nagy Károly történetével Molnár Péter közelebbről is foglalkozott a könyvhöz kapcsolódó két függelékben: ehhez a fejezethez kapcsolódik egy részletes cáfolat a *Vita Caroli Magni* és Anonymus Deér József által feltételezett szövegkapcsolatáról; a könyv végén pedig egy félszáz oldalas függelék olvasható *Nagy Károly Keleten: Egy legenda keletkezési mechanizmusa* címmel.) Györffy György és Csáky Judit a Magyarországon megfordult ciszterci szerzetes, troisfontaines-i Alberik – Szűcs Jenő által is elemzett – munkásságát vizsgálták, aki már a XIII. század első felében ugyancsak írt a szolgáltság eredetének krónikás magyarázatairól.³³

Miközben Molnár Péter gondosan megvizsgál – és gyakran elvet – minden további újabb javaslatot, maga is újabb és újabb francia és magyar forrásokat von be a diszkusszióba, például Beauvais-i Vince enciklopédiáját és Anonymus francia forrásait, amelyek áttételesen Kézai is hathattak, továbbá az ősgeszta egy 1230 körüli átdolgozásának hipotézisét. Felteszi azt a kérdést is, hogy szükséges-e feltételezni Kézai – amúgy is nehezen bizonyítható – francia földi utazását, ha a szolgáltság eredetének itt tárgyalt magyarázata már a XIII. század első felében sokkal szélesebb körben elterjedt, mint azt Szűcs Jenő gondolta, és valószínűleg Magyarországon is ismerték. Kézaihoz tehát itthon is eljuthatott ez az elképzelés.

TERMINOLÓGIAI KERETEK – TÁRSADALMI KONTEXTUS – A „NEMZET” KÉRDÉSE

Miután részletesen felidéztem a könyv első harmadának gondolatmenetét és kritikai megfigyeléseit, a hátralevő kétharmad ismertetésével már nem foglalkozom ilyen apró részletekbe menően. Molnár Péter monográfiájának érdekessége és kíméletlenül szigorú tárgyalási módja már az eddig elmondottakból is kiderülhetett. A Kézai Simon és Szűcs Jenő érvrendszerének teljes körű kiértékelésére vállalkozó monográfia gondolati ívének bemutatásához azonban röviden ismertetnem kell az egész konstrukciót.

A könyv második harmada a javarészt megcáfolt külföldi hatások után a hazai szöveges emlékek átvizsgálásával próbál pontosabb képet adni Kézai Simon politikai gondolkodásáról. Mindenekelőtt azt firtatja, a hazai okleveles és elbeszélő források tanúsága szerint kik alkották a nemesség politikai közösségét, a hun–magyar *communitas*-t, és e közösségből mikortól lett egyenjogú tagokból álló, politikailag is cselekvőképes testület, amelynek beleszólása van saját vezetőinek megválasztásába.

Első körben átvizsgálja az 1235 és 1290 közötti évekből fennmaradt 44 nemesítő oklevél terminoló-

giáját (*serviens, nobilis*), és ennek alapján vitába száll Gerics József megállapításaival, aki már az 1222. évi Aranybulla ellenállási záradékában felismerni vélte, hogy a nemesség országos szintű *universitast* alkot.³⁴ Nem ért egyet Szűcs Jenő nézeteivel sem, aki ugyanezt az 1260-as évekről állította.³⁵ Ő maga az 1270-es években lát csak erre mutató jeleket.

Egy második körben a hun–magyar *communitas* választott elöljáróiról, a Kézai krónikájában is sűrűn előforduló *duces, principes* és *capitanei* méltóságnevek pontos jelentéséről és egymáshoz való viszonyáról próbál képet adni hazai használatuk alapján. E hosszú – és a korábbinál kevésbé olvasmányos – részfejezet jól példázza Molnár Péter munkamódszerét. Nem elégzik meg a reprezentatív példák bemutatásával, hanem előbb végigrostálja a „hosszú 13. század (1180–1310)” összes rendelkezésre álló oklevelét, ahol előfordulnak ezek a titulusok, és összegyűjti a viselőikről fennmaradt dokumentációt. Utána pedig átfűsüli a XI–XIII. századból fennmaradt összes elbeszélő forrás – legendák, évkönyvek, krónikák – szövegét, ahol e méltóságnevek konkrét kontextusban értelmezhetők. A *princeps* és a *dux* jelentésváltozásai számos fontos történeti kérdést érintenek, például a honfoglaló hét magyar vezér titulását, az első koronázás előtti magyar uralkodókat, az uralkodó testvéreit, fiait és bizonyos, viszonylagosan önálló területek nem az uralkodóházhoz tartozó vezetőit. Mindennek számbavétele azonban csak módszeres előkészítése a következő alfejezetnek, ahol igen részletesen megvizsgálja a Kézai Simon krónikájában olvasható méltóságneveket (melyeket sokszor elődeiktől eltérően, egy saját politikai elképzelés szerint osztott ki).

Szűcs Jenő elemzésében központi kérdés, hogy a *communitas* Kézai szerint a hun–magyar történet folyamán maga választja-e saját vezetőit: az uralkodókat, a hadvezéreket (*capitanei*), a bíráskodó *rectorok*at. Ennek pontos megértéséhez idézi a választásoknál gyakran használt *eligere, praeficere* és *constituere* igéket. A korábbi kutatásban (például Gerics Józsefnél) azonban már felvetődött, hogy ezek az igék nemcsak a *communitas* általi (meg)választást, hanem az uralkodó általi (ki)választást is jelenthetik. Molnár Péter érvelési technikáját jól jellemzi az e kérdéskörben lefolytatott vizsgálódás: kigyűjti a krónika szövegéből ezeknek az igéknek az összes előfordulását, részletesen átvizsgálja mindegyiknek a konkrét történeti kontextusát, és ezek alapján alakít ki differenciált álláspontot a (ki)– és a (meg)választás változó előfordulásairól. Utána pedig mindezt összefüggésbe hozza a nádorválasztás XIII. század végi alakulásának elemzésével, ahol végül valóban érvényesülni tudott a nemesi *communitas* joggyakorlása.

Ez a kérdéskör átvezet a krónika és a IV. László-kori politika valósága közötti összefüggésekhez. Ehhez mindenekelőtt szükség volt a krónika pontos datálására: tekintetbe kellett venni a főúri (Csákok, Abák, Kőszegiek közti) klikkharcokat, a nádorválasz-

tás körüli befolyásolási kísérleteket, a pápai legátus 1279-es látogatását, a kunkérdés változó megítélését és ezek nyomán „finomhangolással” az 1270-es évek legvégére keltezni a krónikát, melyhez utólag illesztette hozzá Kézai az 1282-es hód-tavi csata leírását.

Váczy Péter Kézai-tanulmánya óta szokás volt Kézait a „köznemesség ideológusának” látni, Kézai legtöbb elemzője nyomán Szűcs Jenő is csatlakozott ehhez a megítéléshez. A konkrét történelmi kontextus elemzése nyomán Molnár ezzel szemben arra a következtetésre jut, hogy Kézai szövegét sokkal inkább a főúri politika konfliktusvilága formálta, és csak a későbbi századokban használták „alkotmánytanát” a tömeges nemesség, a *communitas* aktív szerepének alátámasztására. Mindenesetre – ahogy ezt Molnár elemzése bemutatja – az a „kompiláció”, amit Kézai a vázlatosan bemutatott magyar történelemről összeállít, több helyen utal a hun-magyar *communitas* aktív döntéshozó szerepére, mely a monarchikus korszakban továbbra is fennmaradt. Ezen túl, a szélesebb társadalmi kontextus mellett igen fontos a krónikás mikroközege, melyre Molnár Péter külön figyelmet fordít. Rekonstruálja Kézai Simon közvetlen rokoni kapcsolatait, a *gesta* helyi közeget, valamint kliensi függését patrónusától, a *homo novus*-ként felemelkedő Básztyai Rénoldtól és kapcsolatrendszerétől.

Kézai krónikájának és Szűcs Jenő róla adott elemzésének a vizsgálatát a „nemzet” problematikája zárja. Szűcs Jenő okkal nagy jelentőséget tulajdonított e problematikának, e kérdéskör illesztette a Kézai-elemzést „a nacionalizmus történeti genezisééről” tervezett nagymonográfia gondolatmenetébe, és ezen a területen, egy újféle nemzetfogalom megfogalmazásában jelölte meg Kézai modernségének legfőbb ismervét. Ugyanakkor rámutatott arra, hogy ez a modernség egy feloldatlan dilemmát hordoz: ha a *communitas* kategóriája a nemességre utal, amely egyúttal a *natio* megtestesítője, az utóbbi viszont az „egyetlen apától és egyetlen anyától” származó „minden magyart” (*omnes Hungari*) magába foglalja, akkor szükséges a „nemzeti” szolgátság beillesztése a műbe, és tisztázandó a kettő viszonya. Molnár Péter viszont mindezt „képzeletbeli dichotómiának” minősíti, és szembeállítja a saját „valós” dilemmájával: az üzeneteit a „nagyúri politika szintjén” megfogalmazó krónikás miért foglalkozott egyáltalán a „néma jobbagság” státusával?

Az elemzéshez itt is a Kézainál fellelhető fogalmak gondos számbavétele adja a kiindulópontot, olyan etnikai kulcsfogalmaké, mint a hagyományos leszármazási csoportra utaló *gens*, az átalakulófélben lévő új kategória, a *natio*, a magyarsághoz csatlakozó bevándorolt nemzetségek (*advena*) és az ezután létrejövő „keverékek” (*missitalius*), akiket meg kell különböztetni attól, ami a *vera* (igazi) vagy *pura* (tiszt) *natio Hunorum sive Hungarorum*. Gondos összeszámlálás után Molnár Péter elfogadja és jelen-tősen ítéli Szűcs ezekkel kapcsolatos megfigyeléseit,

csupán apróbb finomításokat tart szükségesnek a *natio* nem mindig egyértelműen használt fogalmával kapcsolatban, amelyet Kézai csak ritkán használ a saját közösség megjelölésére. Ennek alapján úgy ítéli, hogy „Szűcs Jenő túlzott, amikor azt feltételezte, hogy Simon mester módszeresen követte a *natio* szó Nyugaton a 13. század közepétől megfigyelhető jelentésmódosulását” (16. old.).

Egy Kézainál is megfigyelhető ellentmondás az *omnes Hungari* és a nemzetet a *pura Hungariát* alkotó 108 ősi, szkítiainak vallott, nemesi nemzetségre korlátozó felfogás, amit Szűcs egyféle *pars pro toto* elvvel magyaráz. Ezt a megállapítást támasztja meg 1997-es könyvében hosszú, részletes bírálattal Kristó Gyula, Szűcs elemzését e ponton marxista jellegűnek minősítve, kétségbe vonva pontos forrásjelölését, és lándzsát törve amellett, hogy már a XIII. század elejétől közkeletű volt Magyarországon a mindenkre kiterjesztett nemzetfogalom.³⁶ E vita érvrendszerének mintegy húszoldalas áttekintése nyomán Molnár Szűcs Jenőnek ad igazat, noha az ő végkövetkeztetéseit is pontosítja. Idézem: „Simon mester a *pura Hungaria* elképzelésével általában véve nemesi, ám ténylegesen (az *advena*-ellenesség jelszavának feltűnése – mint láttuk – erre utal) döntően főúri elit etnikai terminusokban megfogalmazott belső küzdelmében foglalt állást határozottan. Sokkal inkább ennek logikája hozta magával a szolgátság kettős eredetének szükségességét, mintsem a valaha minden hunra, avagy magyarra kiterjedő *communitas* »hasadása« (amit Kézai egyébként sem tarthatott tragikusnak, hiszen azt a méltatlanokat sújtó jogos büntetés vonta maga után.)” (536. old.)

MOLNÁR PÉTER SZÜCS-BÍRÁLATA

Molnár Péter úgy jellemzi könyvét, mint amely „korántsem a »bálványdöntögetés« szándékával készült”, hanem „eszmetörténeti szempontjai és munkamódszerei kapcsán érdemi bírálatot megkísérlő áttekintés” (17. old.) Zárófejezetében a következőképpen összegzi e bírálat alapállításait.

Ami Aquinói Tamás feltételezett hatását illeti a *communitas*nak nevezett politikai közösség értelmezésében, amit Váczy Péter nyomán a magyar kutatás – Szűcsöt is beleértve – a „népfelség-elmélet” egyféle megnyilvánulásának tekintett, Molnár cáfolata egyértelmű: szó sem lehet ilyen hatásról, Szűcs az erről fellelt adatokat „azok összefüggéseinek tisztázása – és a szövegkiadások kézbevétele – nélkül társította a magyar *gesta*író teóriájához” (557. old.).

A „nemzeti szolgátság” Kézainál található eredettörténetével kapcsolatban a Nagy Károly-legendakör kiválasztása jó „kutatói ösztönről” tanúskodik, és végső soron helyes iránynak bizonyult, ám „Szűcs nem a legkörültekintőbben járt el a számára ismeretlen terepen” – állításaihoz két nem reprezentatív

36 ■ Kristó: *A magyar nemzet megszületése*.

darabot választott ki, és Philippe de Beaumanoir művét „csekély joggal” hozta összefüggésbe Kézai krónikájával.

Kézai alkotmánytanában a vezetők választásának javasolt módjait illetően Molnár újszerűen alkalmazta a krónikában olvasható terminológia (*eligere, constituere, praeficere*) vizsgálatát, de felismerését nem követte a fellelhető összes példára kiterjedő rendszeres vizsgálat. Ami viszont Kézai társadalmi mondanivalóját, a neki tulajdonított „köznevelési ideológusa” szerepét illeti, Molnár ezzel – mint fentebb már részleteztem – határozottan szembehelyezkedik, szerinte a krónika inkább a főúri csoportok érdekeit és törekvéseit tükrözi. Végül pedig a „nemzet” (*natio*) újszerű gondolkörével kapcsolatban Kézait Molnár inkább csak „első fecskének” tartja, és nem „rendszeralkotó gondolkodónak”, mint Szűcs.

Meglepő és – valljuk be – egy kicsit meghökkentő ez a szigorú bírálat a közelmúlt egyik legnagyobb tekintélyű történészének egyik főművéről. Molnár Péter mintegy három évtizede oktatja a középkori egyetemes történetet az ELTE tanáraként. E könyvben hasonló kritikusi éberséggel (gyakran gúnyos, szarkasztikus megjegyzésekkel fűszerezve) vizsgálja felül Szűcs Jenő elemzését – és nemcsak az övét, hanem a magyar medievisztika számos krónikakutatóval foglalkozó tekintélye, Váczy Péter, Deér József, Horváth János, Györffy György, Gerics József, Kristó Gyula állításait –, mint amihez hozzászólt az alapszakos és mesterszakos történészhallgatók sok száz dolgozatán bosszankodva. Szinte mondatról mondatra végigragta Szűcs Jenő Kézai-tanulmányát és a témával foglalkozó neves elődökét és utódokét. Minden kijelentést megpróbált a hivatkozott adatok teljes körű összegyűjtésével és (a bírált szerzőknél módszeresebb) kiértékelésével szembevetni. Igaz, hogy a szókészlet vagy a méltóságnevek teljes körű vizsgálatában Molnár Péter jeles elődjénél lényegesen nagyobb segítséget kapott a számítógép digitális keresőprogramjai révén. Kritikai megfigyeléseinek lényege azonban nem merült ki e számszerűsíthető összevetésekben: figyelmesen rekonstruálta Szűcs Jenő bonyolult eszmétörténeti konstrukciójának általánosabb alkotóelemeit is, és ennek alapján javasolt bennük érdemi korrekciókat. Minderre csak azt tudom mondani – kilépve az érkező stílusból –, hogy: Le a kalappal!

Nem hallgathatom el azonban, hogy a Szűcs Jenőről mondott összesített értékelését olvasva támadt bennem némi ellenkezés a gunyoros és olykor lesajnáló hangvétel miatt. Miközben elismerem, hogy nem kis bátorság kell egy köztisztviselőben álló, nagy tekintélyű tudós szigorú bírálatához, nem feledhetjük el, hogy Szűcs Jenőnek e kritikára már nincs módja válaszolni.

Molnár Péter szerint Szűcs Jenő a hazai társadalomtudományos gondolkodásban és mindenekelőtt a „történész céh” keretei között az „általa nyitott

széles és modern perspektíváknak” köszönheti páratlan autoritását. Részletesebb jellemzőként azonban ehhez hozzáfűzi: „a korszakos jelentőségű úttörő hálátlan feladatát vállalva tette ki magát – elkerülhetetlenül – a tévedés szokásosnál nagyobb kockázatának [...] roppant kiterjedt, egyszerre modern társadalomtudomány háttérű és a középkori(as) latin kifejezések halmozásával az erudíció páratlan szintjét sugalló fogalmi készlete különösen nagy vonzerőt gyakorolt azokra, akik az előbbi háttérrel jól ismerték, miközben az utóbbi fogalomkör (melyet maga Szűcs sem mindig uralt egyforma biztonsággal) számukra újdonságnak számított.” (559. old.)

Amit Molnár Péter – számos kritikai megfigyelése ellenére – a leginkább el tud ismerni Szűcs Jenő teljesítményéből, az kapcsolódása „a filológiai ihletettség magyar krónikakutatáshoz”, melynek eredményeit Kézai elemzésénél számos ponton jelentősen továbbfejlesztette, gazdagította. Kiemeli, hogy ez tette lehetővé számára Kézai „dichotóm” gondolkodásmódjának rekonstrukcióját.

Van valami árulkodó a fenti sommás jellemzésben és a sok részletében bírált, Molnár szerint mindenekelőtt filológiai téren eredményes teljesítmény dicséretében. Mintha Szűcs Jenő munkásságában és a Kézai-tanulmányban az ambiciózus problémafelvetés, az általános összefüggések felkutatása, a szélesebb körű összehasonlítás elméleti érzékkel kijelölt területei, a társadalomtudományos kategóriarendszer csupán stílári kísérelje lenne a történészi munkának, nem pedig lényegi alkotóeleme. Olyan fontos része, amely alapvető szerepet játszott abban, hogy Szűcs Jenő munkássága – és azon belül a középkori magyar krónikairódalom eszmévilága – be tudott kapcsolódni a középkori historiográfiáról szóló nemzetközi diskurzusba.

A könyv bevezetésében még egy kicsit másképp nyilatkozott ugyanerről Molnár Péter: „Szűcs Jenő a vizsgált területen akkor jutott megalapozott következtetésekre, amikor nem tért el a hazai krónikakutatás korábban sikerrel kamatoztatott filológiai fegyelmétől. E téren legkomolyabb eredményét, a *gesta* belső szerkezetének a feltárását ugyanakkor éppen azért érthette el, mert sikerült kiszabadítania témáját a filológia elefántcsonttornyából.” (17. old.) Ezzel így jobban egyet tudok érteni. □